

התנגשות אדירים

אל"מ משה

קרבת הטנקים
ב"קשת" קורסק

במסגרת מסע ההתקדמות החורפי של שנת 1942—1943 השתלט הצבא האדום שוב על מרחבים גדולים של אר-צו והנחיל תבוסות קשות לצבא הגרמני. החדירה הסובייטית העמוקה ביותר היתה בחזית המרכזית; בחזית זו נוצרה בליטה בעומק ההיערכות ההגנתית של הגרמנים; היא כונתה „קשת“ קורסק, על שם עיר מחוז רוסית באותו איזור. ל„קשת“ קורסק היתה חשיבות אסטרטגית גדולה ביותר כיוון שהיא איפשרה לצבא האדום תנאים נוחים לפתח בעתיד מסעות התקדמות לעבר רוסיה הלבנה, אוקראינה והמרחב התעשייתי של אגן הדון.

במגמה למנוע יתרון זה מן הצבא האדום בחזית המרכזית החליט הפיקוד הגרמני לחסל את ה„קשת“ בכל מחיר; הגרמנים קיוו גם להפיק יתרונות נוספים מהמבצע; כוונותיהם באו לביטוי בפקודה מיוחדת שהוציא היטלר לקראת המבצע ב-1 ביולי 1943 ואשר הופצה עד רמת מפקדי הגדודים. נאמר בה שהמבצע יביא לא רק להגברת המורל של העם הגרמני, אלא יהיה לו הד בין-לאומי, הוא ינטע אמונה וביטחון מחודשים בלוחם הגרמני, בעלות-הברית יאמינו בניצחון הסופי של הגרמנים והמדינות הנייטרליות יקפידו על נייטרליותן. נוסף לכך, ניצחון במערכה יוציא את היוזמה מידי הסובייטים לעתיד הנראה לעין, ויוכל להיות גורם מכריע לערעור המורל של החייל הרוסי.

המטה הגרמני הכללי עיבד תכנית אסטרטגית בשם „צטנדל“ ואלה עיקריה: פיתוח שני מאמצים לעבר קורסק מצפון ומדרום, השמדת הכוחות הרוסיים אשר במגננה, והתקדמות לעבר אגן הדון או מוסקבה במגמה לכתר את הכוחות הרוסיים בחזית המרכזית.

לקראת המבצע היו חילוקי דעות וויכוחים חריפים ביותר בפיקוד הגרמני העליון. שלוש השקפות עיקריות באו לביטוי בדיונים שניהל היטלר בחודשים אפריל-מאי: השקפה אחת, שבוטאה על-ידי הגנרל גודריאן, התנגדה עקרונית למבצע; הוא טען כי גם אם יצליח, ישבשו האבדות הכבדות הצפויות בטנקים את כל התכניות לארגון מחדש עוצמה משוריינת, רבת היקף, בצבא הגרמני; התארגנות אשר זה אך החלה.

השקפה שונה, שבוטאה על-ידי גנרל מודל — מפקד הארמיה ה-9 ואחד המפק-

דים המוכשרים ביותר בצבא הגרמני — גרסה שצריך לדחות את מועד ההתקפה לחודש יוני ולחזק בינתיים את עוצמת הכוחות אשר אמורים לקחת חלק בהתקפה. הוא תיאר בצבעים שחורים את הבעיות הקשות שהוא צופה בהבקעת החזית המבוצרת הרוסית, שתוכנה בצורה יסודית ביותר. במיוחד טען שהטנקים „פנצר-4“ אשר ברשותו לא יוכלו לעמוד נגד הנשק החדש של הרוסים. על כן הציע לדחות את המבצע לחודש יוני.

ההשקפה השלישית, אשר בוטאה על-ידי גנרל מנשטיין, טענה שהמבצע יוכל להצליח רק בתנאי שיצא לפועל בחודש מאי. הוא גרס שדחיית המבצע תהא לטור בת הרוסים, כיוון שיוכלו למלא את שורותיהם שהידלדלו במערכה החורפית. נוסף לכך, היצור הרב שלהם בטנקים, אשר עולה בהרבה על זה של הגרמנים, יבטל את היתרון האיכותי של טנק גרמני חדש אשר יוכנס בעתיד למערכה. סיבה משנית נוספת היתה שמדינות הציר עמדו בפני תבוסה בתוכם, מלווה בנחיתה של בעלות-הברית בימ-התיכון; עובדה זו תחייב הוצאת כוחות מהחזית המזרחית לתגבור גזרות לחימה חדשות באירופה.

היטלר התרשם ביותר מהנימוקים של מודל והחליט שהמבצע יידחה לחודש יוני; עד אז יצויד הצבא הגרמני בטנקים משופרים יותר. הוא תלה תקוות רבות במיוחד בטנק החדש „פרדיננד“; 90 טנקים מסוג זה אמורים היו להיות מבצעים בחודש יוני. הוא קיווה שטנקים אלה יגבירו במידה רבה את עוצמת ההתקפה וההבקעה של השריון הגרמני. ה„פרדיננד“ היה מצויד בתותח 88 מ"מ ארוך על מרכב של „טיגר“. גודריאן העריך פחות את הטנק החדש; זאת מחמת המגבלות שלו, שהתבטאו במיוחד בניידות נמוכה, בצריח קבוע ובהעדר מקלעים; ליקוי אחרון זה פגע ביכולת הטנק להילחם בצורה יעילה נגד חי"ר. אולם היטלר התרשם במיוחד מהשריון העבה ומעוצמת התותח. בשיקוליו של היטלר באו לביטוי החולשה הנודעת שלו לנשק חדש והאשליה בדבר נצחונות חדשים וקלים.

התכנית הגרמנית

המאמץ העיקרי מכיוון צפון על „קשת“ קורסק היה אמור להתבצע על-ידי האר-

מיה ה-9 בפיקוד מודל, בגזרה שרחבה 40 ק"מ.

סדר-הכוחות של הארמיה כלל 3 קורפוסים של טנקים אשר במסגרתם היו 6 דיביזיות טנקים — 1 ממוכנת ו-8 חי"ר. הארמיה כללה כ-270,000 חיילים, 3,500 תותחים ומרגמות וכ-1,200 טנקים ותותחי-סער.

המאמץ נועד להבקיע את המגננה הרוסית בגזרה שבין הכביש ובין מסילת-הברזל אורל-קורסק ולהתקדם לעבר העיר קורסק.

לאבטחת מאמץ עיקרי זה הופעלו מהצפון שני מאמצים משניים בעוצמה של שני קורפוסים חי"ר; אלה כללו 8 דיביזיות חי"ר שנועדו להתקדם לעבר גבילץ ומאלו-ארכנגלסק.

בסיכום: מכיוון צפון הופעלו 23 דיביזיות לעבר קורסק.

המאמץ העיקרי מכיוון דרום לעבר קורסק נועד לפעול בגזרה שרחבה 25 ק"מ על-ידי ארמיית הטנקים ה-4, בפיקודו של גנרל הוט.

הארמיה כללה 5 דיביזיות טנקים, דיביזיה ממוכנת ושתי דיביזיות חי"ר. משימתה היתה להבקיע את החזית הרוסית לכיוון דרום, צפונית-מערבית לאזור רובק, להתקדם בציר מסילת-הברזל בלגורוד-קורסק, להתאחד באיזור קורסק עם הארמיה ה-9 ועמה להשלים את כיתורם של הכוחות הרוסיים ב„קשת“ קורסק ולהשמידם. מאמץ משני מכיוון דרום נועד להתבצע בגזרה שרחבה 15 ק"מ מאיזור בלגורוד לעבר קורוצ'ה על-ידי קבוצה אופרטיבית „קמפ“, אשר כללה 3 דיביזיות טנקים ו-3 דיביזיות חי"ר.

שני המאמצים מכיוון דרום כללו 280,000 חייל, 2,500 תותחים ומרגמות ועוד 1,500 טנקים ותותחי-סער. בסך-הכל הופעלו מכיוון דרום 19 דיביזיות. נוסף לכוחות אלה, מערבית ל„קשת“ קורסק נמצאה הארמיה ה-2, שהיתה אחראית להגנת הגזרה ולרשותה 8 דיביזיות חי"ר.

בסיכום: הגרמנים ריכזו לקראת המתקפה שלהם על „קשת“ קורסק 50 דיביזיות, מהן 14 דיביזיות טנקים ו-2 — ממוכנות. עוצמה זו כללה כ-900,000 חייל, 10,000 תותחים ומרגמות וכ-2,700 טנקים ותותחי-סער. מלבד עוצמה זו נמצאו עוד כ-20 דיביזיות בקרבת חזית קורסק, אשר ניתן היה לתגבר באמצעותן את המאמץ צים המופעלים.

העוצמה האוירית אשר סייעה לכוחות היבשה כללה שני ציי אויר — ה-6, ולו 900 מטוסים וה-4, ולו כ-960 מטוסים. למרות כל העוצמה הזו לא השיגו הגרמנים עליונות באמצעים ובכוח-אדם. הגרמנים הצליחו להשיג עדיפות רק באזורי הלחימה של המאמצים העיקריים, וגם זאת רק על כוח המגן הרוסי בתחום המרחב הטקטי.

בהשוואה לעוצמה הרוסית שרוכזה בחזית המרכזית היתה לגרמנים עדיפות של 1:1.8 בכוח אדם, 1:1.1 בארטילריה, 1:2.1 בטנקים; בחזית וורונ' — 1:1.8 בכוח-אדם, 1:1.3 בארטילריה, 1:6.4 בטנקים.

עדיפות זו לא נמשכה זמן רב. כתוצאה מריכוז כוחות רוסיים, אשר הועברו במהירות לחזיתות אלה, השתנו יחסי הכוחות לטובת הרוסים תוך זמן קצר יחסית.

הכנות הגרמנים למתקפה

במסגרת ההכנות למבצע עשו הגרמנים פעולות-ארגון כבירה, לרבות הכנסת נשק חדש לקראת המערכה.

ברוב דיביזיות החי"ר הושלם כוח-האדם על-פי התקנים — 10,000—12,000 חייל בדיביזיה; עוצמת האש שלהן הוגדלה בהרבה מזו שעמדה לרשותן ב-1942 — כמות הנשק האוטומטי הקל הוגדלה מ-540 כלי-נשק ל-1137; מ-700 מקלעים בינוניים וכבדים ל-802; דיביזיות טנקים מנתה כ-15,000—16,000 חיילים ו-150—170 טנקים; הדיביזיות הממוכנות כללו כ-14,000 חיילים ו-65 טנקים בכל אחת. אחדות מדיביזיות הטנקים קיבלו טנקים חדשים מהסוגים „נמר“, „פנתר“ ו„פרדי-ננד“.

התכנית הרוסית

מבחינת הרוסים כללה מערכת קורסק שלושה שלבי יסוד: שלב א' — ההכנה למערכה, שלב ב' — ניהול קרב ההגנה, שלב ג' — מתקפת-נגד כללית וקרב התקדמות. השלבים היו קשורים ביניהם על-ידי המטרה האחידה.

הפיקוד הסובייטי גילה בעוד מועד את הכנות הגרמנים לקראת המתקפה ובכך שלל מהם את היתרונות הנובעים מהתקפת פתע.

הפיקוד העליון הסובייטי החליט „לפתוח את המערכה הקיצית של שנת 1943

במבצע הגנתי באיזור קורסק, במגמה לדלדל את כוחותיו של הצבא הגרמני ולתת לו להקהות-שניו על מערכת ההגנה המבוצרת, ובזמן מתאים לעבור למתקפת-נגד כדי להשמיד סופית את כוחותיו. כיוון שהרוסים גילו מראש את דרכי התקיפה של הגרמנים, ריכוזו שני שליש מעוצמת הטנקים והארטילריה שלהם בגזרות הצפויות למתקפה הגרמנית.

ההגנה על „קשת“ קורסק, אשר נערכה בגזרה של 546 ק"מ, בוצעה באמצעות שתי מפקדות חזית: מפקדת חזית המרכז ומפקדת חזית וורונ'; מפקדה מטעם הפיקוד העליון תיאמה את פעולותיהן. הנציגים של הפיקוד העליון היו הגנרלים ז'וקוב ונסילבסקי, אשר ניהלו את המערכה ההגנתית והמתקפתית באיזור סטלינגרד.

המשימות אשר הוטלו על החזיתות היו לדלדל ולמגר את עוצמת האויב אשר תנסה להבקיע לעבר קורסק, וליצור תנאים נוחים למעבר למתקפת-נגד שמטרתה — השמדה מוחלטת של כוחות האויב.

על חזית המרכז פקד גנרל רוקוסובסקי והיא כללה את הארמיות ה-48, ה-13, ה-65, ה-60, ה-70, וכן את ארמיית הטנקים ה-2. חזית זו קיבלה סיוע אוירי מארמיית האויר ה-16. כמו כן היו תחת פיקודה שני קורפוסים עצמאיים של טנקים — ה-9 וה-19. החזית הופקדה על הגנת החלק הצפוני של „קשת“ קורסק והשתרעה לאורך 306 ק"מ.

על חזית וורונ' פיקד גנרל ואטוטין והיא כללה את הארמיות ה-38, ה-40, ה-6 וה-69, וכן את ארמיית הגוורדיה ה-7 וארמיית הטנקים ה-1. החזית קיבלה סיוע אוירי מארמיית האויר ה-2. תחת פיקודה היו שני קורפוסים גוורדיה עצמאיים של טנקים — ה-2 וה-5. החזית הופקדה על הגנת החלק הדרומי של „קשת“ קורסק והשתרעה לאורך 240 ק"מ.

במגמה להעמיק את מערך ההגנה ב„קשת“ קורסק רוכזה עתודה אסטרטגית של הפיקוד העליון. העתודה, בפיקודו של קונייב, כללה 4 ארמיות חי"ר, ארמיית טנקים ה-5, ארמיית האויר ה-5, 2 קורפוסים של טנקים, קורפוס ממוכן אחד ו-3 קורפוסים של פרשים. משימת העתודה האסטרטגית היתה לבלום פריצה אפשרית של הכוחות הגרמניים בחזית המרכז או בחזית וורונ' ולהיות כבוננות

לביצוע מתקפות-נגד. היא היתה צריכה גם להשתלב במעבר למתקפת-נגד כללית.

ההיערכות ההגנתית של הרוסים

קרב ההגנה על „קשת“ קורסק נשא אופי שונה מאלה שקדמו לו, דוגמת קרב סטלינגרד או קרב ההגנה על מוסקבה. הפעם לא היה הצבא הרוסי צריך להיערך להגנה חפוזה תוך קרבות נסיגה, אלא תוך יציוב החזית, כאשר לרשותו כ-3 חודשים להכנה. על כן הצליחו הרוסים להיערך להגנה יוזמה, עמוקה, מבוצרת ומתואמת על-ידי כל החילות, במיוחד מול המאמציים העיקריים המשווערים של האויב.

מפקד חזית המרכז העריך שהגרמנים יסתערו באחת משלוש הגזרות הבאות: בגזרה שבין ציר הכביש למסילת-הברזל שבין אורל לקורסק; דרך פטו' לקורסק; דרך מאלו-ארכנגלסק לעבר קורסק. מבין שלוש האפשרויות הנוכחות נראתה לו האפשרות הראשונה כסבירה ביותר.

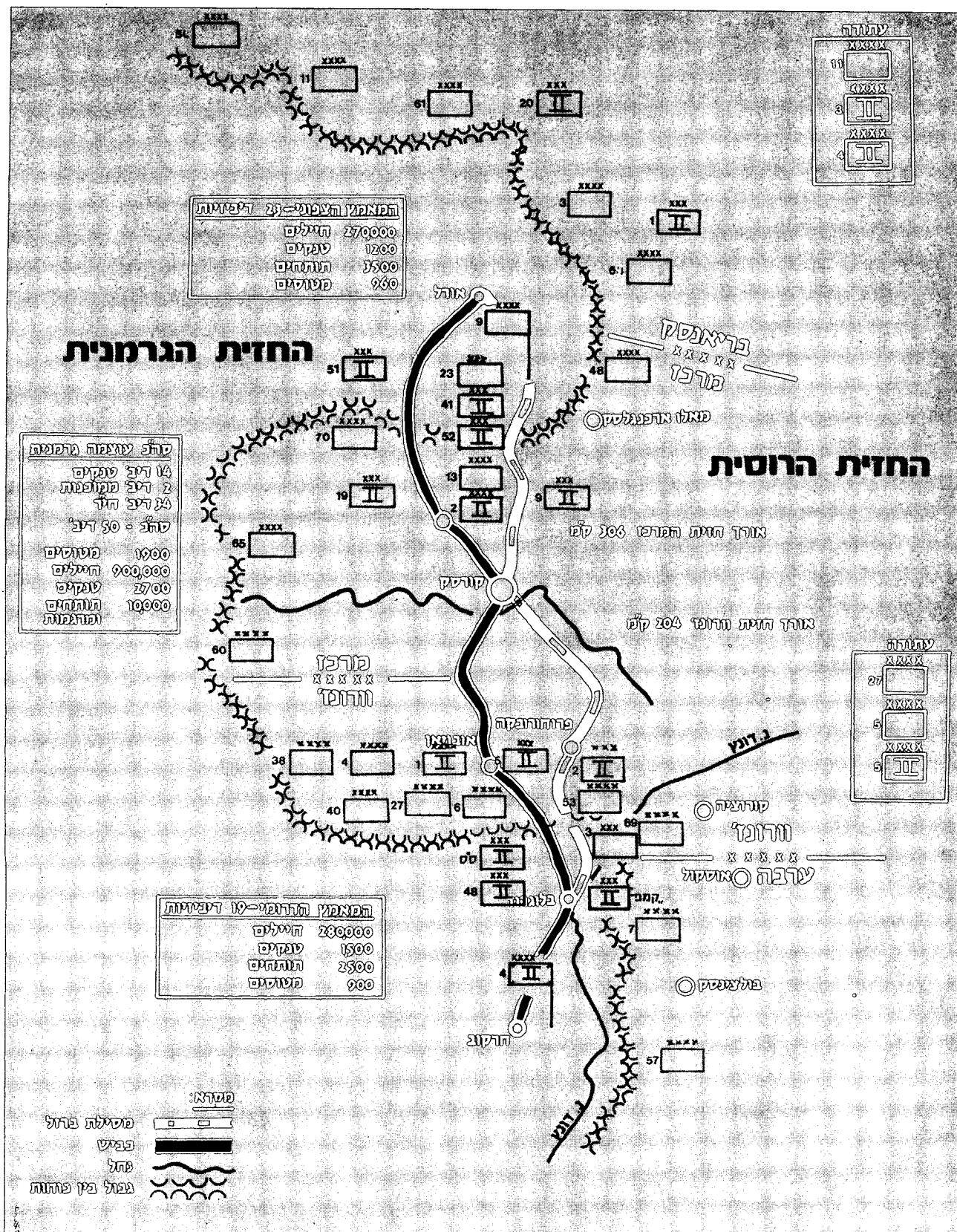
רוחב הגזרה של כל שלוש אפשרויות התקיפה היה כ-95 ק"מ ולכן בגזרה זו נערכו להגנה בדרג הראשון 3 ארמיות (13, 48, 70) ובשאר המרחב של 211 ק"מ שבאחריות החזית נערכו להגנה 2 ארמיות (60, 65).

ההיערכות ההגנתית החזקה ביותר היתה בגזרה שבין ציר הכביש ומסילת-הברזל בין אורל לקורסק; שם, במרחב של 32 ק"מ, נערכה הארמיה ה-13. הארמיה נערכה מבחינה אופרטיבית בשני דרגים; כל דרג כלל שני מערכי הגנה: בדרג הראשון נערכו הקורפוסים של חי"ר ה-15 וה-29, ובשני — קורפוס החי"ר ה-17. באותה גזרה נערך להגנה גם קורפוס החי"ר של הגוורדיה ה-18, אשר היה בעתודה של מפקד החזית. עומק החזית של כל 4 מערכי ההגנה הגיע ל-40—45 ק"מ. מערך הגנה זה היה עמוק בהרבה מכל מערך הגנה שקדם לו.

בדרג השני של החזית, מאחורי הארמיות ה-13 וה-70, היתה פרוסה ארמיית הטנקים ה-2 (עם קורפוס הטנקים ה-3 וה-16).

עתודת החזית כללה 2 קורפוסים עצמאיים של טנקים, ה-9 וה-19, קורפוס חי"ר, קורפוס פרשים ומספר חטיבות נ"ט.

משימת הדרג השני ועתודת החזית היתה להגחית התקפות-נגד מעומק מערך ההגנה; וזאת בסיוע הארמיות אשר מחזיקות את מערכי-ההגנה הקדמיים ובסיוע מרוכז

ורב ככל שניתן של ארטילריה ושל אוויר.

גם מפקד חזית וורונ' העריך שהאויב עשוי לפתח שלושה מאמצים התקפתיים בתחום מרחב האחריות שלו: מכיוון בלגורוד לעבר אוביאן; מכיוון בלגורוד לעבר קורוצה; מכיוון וולצ'אנסק לעבר גובוי אוסקול.

רוחב החזית של כל שלוש אפשרויות התקיפה היה 114 ק"מ, ולכן נערכו להגנה בדרג הראשון בגזרה זו 2 ארמיות של הגוורדיה (ה-6 וה-7) ובשאר המרחב של 140 ק"מ שבאחריות החזית נערכו להגנה 2 ארמיות (ה-38 וה-40).

בדרג השני של החזית — מאחורי הארמיות ה-6 וה-7 ומול האפשרות לפריצה לעבר אוביאן — נפרסה ארמיית הטנקים ה-1 (שכללה שני קורפוסים של טנקים — ה-31 וה-16 — ואת הקורפוס הממוכן ה-3). בגזרת קורוצה נערכה הארמיה ה-69.

כעתודת החזית שימשו קורפוס הגוורדיה (טנקים) — ה-2 וה-5 — וקורפוס החי"ר ה-35. הקורפוסים של הטנקים בשיתוף עם ארמיית הטנקים ה-1 הכינו מתקפות נגד; קורפוס החי"ר החזיק בקרקע חיונית בעומק — מול אפשרות פריצה של האויב בכיוון קורוצה.

אופייני לתכנון מערך ההגנה היה הכנת מספר גרסות לניהול קרבות ההגנה בצורת משתנות המותאמות לדרכי הפעולה האפשריות של האויב: חזית המרכז התכוננה לחימה לפי שלוש אפשרויות: חזית וורונ' — לפי ארבע אפשרויות. על-פי התכנית נצטוו הארמיות להגן על המרחב הטקטי ועוצבות השריון — לבצע התקפות נגד. כל האפשרויות נלמדו בצורה מפורטת על-ידי הכוחות המגינים. ההגנה במרחב הטקטי כללה שני מערכי הגנה והיא נתפסה על-ידי קורפוסים של חי"ר אשר נערכו במבנה קרבי של שני קוים: 2 דיביזיות במערך ההגנה העיקרי ודיביזיה אחת במערך ההגנה העורפי. רוחב גזרת הגנה של קורפוס חי"ר היה 12—18 ק"מ ושל גזרת דיביזיה חי"ר — 6—9 ק"מ. הדיביזיות נערכו גם הן בשני קוים — שתי חטיבות בקו ההגנה ראשון וחטיבה אחת — בקו שני. דיביזיות החי"ר אשר הגנו על צירי ההתקדמות אפ-שריים של טנקי האויב תוגברו בחטיבות ובגדודי טנקים ובתותחנים. הטנקים פוצלו בין יחידות החי"ר לחיזוקן, הש-

תלבו באזורי לחימה נגד טנקים או הוחזקו בעתודה להתקפות נגד. על כל ק"מ חזית בתחום הטקטי היו 5—7 טנקים.

ארטילריה • בהשוואה לקרבות סטלינגרד גדלה העוצמה הארטילרית של הרוסים פי שלושה; כך נתאפשר להם לרכז את מרבית עוצמתם הארטילרית מול כל גזרות ההתקפה המשוערות של הגרמנים. העוצמה הארטילרית אורגנה כך שניתן יהיה לרכז כ-50 קנים על כל ק"מ חזית; ועל דרכי הפעולה הצפויים של הגרמנים — 92 קנים. כמות זו היוותה שיא בקרבות הגנה במלחמת העולם השנייה בחזית הרוסית.

כדי לשבש את הכניסה המאורגנת של הגרמנים להתקפה תוכננה הכנה ארטי-לרית מקדימה ומפורטת על שטחי ריכוז וכינוס ועל צירי הסתערות אפשריים של כוחות הטנקים הגרמנים.

חיל-אוויר • מפקדות החזיתות תיכננו בתשומת-לב רבה את השילוב האווירי במערכת ההגנתית. העוצמה האווירית בשתי החזיתות כללה את ארמיות האוויר ה-2, ה-16 וה-17; בסך-הכל נמצאו ברשות הרוסים כ-3,000 מטוסים, לרבות מטוסים לטווחים ארוכים. לרוסים היתה, איפוא, עליונות אווירית על האויב ביחס של 1.5:1, ובמטוסי קרב — 1.7:1. בשלב ראשון תוכננה הכנה אווירית (משותפת עם הארטילריה) מקדימה על שטחי ריכוז של הכוחות, על מוצבי פיקוד ועל שדות-תעופה גרמניים. במהלך קרב ההגנה יועדו המטוסים להנחית הפצצות כבדות על כוחות מסתערים של האויב ולסייע לעוצבות חי"ר ושריון בלחימתן.

חבורות פיקוד — עמדות פיקוד • ניהול המערכה תוכנן להתבצע ממוצבי-פיקוד ומעמדות תצפית. בארמיות נערכו מוצבי פיקוד בגזרות שבהן נצפתה המערכה העיקרית. מוצבי הפיקוד של קורפוס החי"ר נערכו בעומק של 8—10 ק"מ, וחבורות הפיקוד הקדמיות — כ-2—3 ק"מ מקו החזית. בדיביזיות החי"ר נמצאו מוצבי הפיקוד כ-4—5 ק"מ מקו החזית וחבורות פיקוד — 1—2 ק"מ ממנו. בקרבת מוצבי הפיקוד נמצאו עמדות פיקוד ארטילריות ועמדות פיקוד של יחידות טנקים כדי לקיים שיתוף פעולה ותיאום מהודק בין החילות השונים במהלך הקרב.

הנדסה • יחודו ההנדסי של מערך ההגנה בקורסק הוא בניית מערך ההגנה עמוק

יחסית הן במרחב הטקטי והן במרחב האופרטיבי: כל ארמיה בחזית המרכז ובחזית וורונ' אורגנה במרחב שכלל שלושה מערכי-הגנה; שניים מהם — העיקרי וזה שאחרי — נחשבו כמרחב הגנה טקטי והגיעו לעומק של 16—20 ק"מ; מערך ההגנה השלישי נחשב כ-חזית תחום הגנה של ארמיה.

נוסף לכל המערכת הזו הכינה כל חזית מרחב-הגנה נוסף בעומק, שכלל אף הוא שלושה מערכי-הגנה; כך שעמקו של מערך ההגנה של „החזית" הגיע ל-120—130 ק"מ, ומול מאמצים עיקריים משוערים — ל-150—190 ק"מ. מלבד זאת הוכנו בעורף של „קשת" קורסק מרחבי-הגנה נוספים על-ידי כוחות חזית „ספ" נ"י ועל-ידי האוכלוסיה המקומית. יוצא, איפוא, שלראשונה במלחמת-העולם השנייה כללה מערכת הגנה 8 מערכי-הגנה, כשהם ערוכים בזה אחר זה ומשתרעים לעומק של כ-300 ק"מ.

מערך ההגנה הקדמי, העיקרי, הוכן בצורה החזקה ביותר. הוא השתרע לעומק של 5—6 ק"מ, והורכב מ-2—3 קווי הגנה אשר בכל אחד מספר קווי-הפירה מרוחקים כ-150—250 מטרים זה מזה ומחוברים ביניהם על-ידי תעלות-קשר.

לפני קו ההגנה העיקרי ובעמקו השתרעה רשת מכשולים מפותחת ביותר, שכללה גדרות-תיל, מכשולים מלאכותיים, תעלות נ"ט, שדות-מוקשים, פוגזים וכיוצא באלה. כן נבנו עמדות-אש עשירות בטון ומצודיות. באזורים שהיו צפויים להתקפה גרמנית הניחו הרוסים בממוצע 1,500 מוקשי נ"ט ו-1,700 מוקשים נגד-אדם לכל קילומטר חזית. היה זה מכשול נ"ט גדול פי שישה מזה שהיה קיים בקרבות מוסקבה ופי ארבעה מזה שהוקם בקרבות סטלינגרד. בחזית „המרכז" בלבד חפרו הגייסות והאזרחים חפירות באורך של 4,500 ק"מ ואנשי חיל-ההנדסה זרעו כ-400,000 מוקשים. כל גבעה וכל כפר בוצעו והוכנו מבחינה הנדסית לקרב.

הגנה נ"ט • תשומת-לב רבה ניתנה להגנה נגד טנקים באמצעות מגננים נ"ט. המגננים נ"ט נערכו בצורה מדורגת, בדוגמת משבצות שח-מט במרווחים של 2—2.5 ק"מ. בכל מגנן נמצאו 3—5 תותחים נ"ט, עד 5 רובים נ"ט, 2—5 מרגמות, כמחלקת פלסים וכיתת תת-מקלענים; לפעמים תוגבר מגנן בטנקים ובתותחנים. לעתים

אחדו מספר מגננים נ"ט למתחמים נ"ט אזורים. ההגנה נ"ט היתה ערוכה לכל העומק של ההגנה הטקטית; בצירי-התקפה משוערים של השריון הגרמני נערכה גם במרחב ההגנה האופרטיבית והגיעה לעומק של 35 ק"מ. המגננים נ"ט והמתחמים נ"ט אובטחו במכשולים הנדסיים, במיקוש נ"ט ובמכשולים נ"ט מגוונים.

אמצעי נייד חשוב ללחימה נגד טנקים היו עתודות של תותחים נ"ט — החל בסוללות נ"ט וכלה בחטיבות נ"ט. במערכת ההגנה נ"ט נודע תפקיד חשוב לעתודות של יחידות הנדסה; תפקידן היה למקש תוואים טקטיים חיוניים במהלך הקרב בדרכי ההתקדמות של שריון האויב. הן היו ברמה של מחלקה עד גדוד, ולעתים אף של חטיבה; אלה תוגברו ביחידות רגלים מצוידות בנשק אוטומטי. יחידות ההנדסה היו כולן ניידות.

הגנה נ"מ • מערכת ההגנה נ"מ ב"קשת" קורסק היתה מורכבת מארמיות-האוויר במסגרת "החזית", מדיביזיות ומחטיבות של תותחים נ"מ, ומיחידות נ"מ האורגניות של העוצבות. תפקיד פעיל בהגנה נ"מ נועד למקלעים כבדים ובינוניים; צוותי המקלעים אומנו מראש בירי אש נ"מ. במערכת ההגנה נ"מ תפסה הסוואתן של יחידות ושל מערכות-נשק מקום חשוב.

תחזוקה • במסגרת ההכנות למערכה נעשתה פעולת הכנה תחזוקתית עצומה. לראשונה במלחמת-העולם השנייה היו ב"קשת" קורסק אמצעי-תחזוקה מרוכזים מראש שהספיקו לא רק לניהול מערכה הגנתית אלא גם לעבור למתקפות-נגד כלליות. העתודות הוחזקו ברמת העוצבות, במחסנים ובריכוזי שדה. מערך התחזוקה אורגן בצורה שיוכל לתחזק את הכוחות הלוחמים בהפעלה גמישה; לכל הגזרות הוכנו מערכות צירים וגשרים. המכוניות היו האמצעי העיקרי שעליו התבססה מערכת התחזוקה.

אימון הגייסות בקרב הגנה • במקביל לארגון ולהכנת מערכת ההגנה נערכה גם הכנה מבצעית של הגייסות. כל העוצבות אשר היו אמורות לקחת חלק במבצע רוכזו באזורים אשר הוכנו במיוחד לאימונים על-פי דגם משימתי של אופי הקרב הצפוי להן. לגייסות הוקנו ידע, טכניקה, תרגולות ושיטות לניהול קרב נגד טנקים

אשר חדרו למערך ההגנה. כן תורגלו בשיטות להפרדה בין הטנקים והחי"ר המתקדם בעקבותיהם ולהשמדת כל גוף בנפרד.

תשומת-לב מיוחדת הוקדשה לשיתוף הפעולה הבין-חילי הנחוץ לביצוע התקפות-נגד מוצלחות. התקפות-הנגד המ-תוכננות היו מגוונות, ותוכננו ותורגלו לביצוע בשיטות שונות; הדגש היה על תכנון מדויק של התנועה למגע ושל ההיערכות. באיזור ההיערכות הוכנו עמדות לטנקים שהוסוו, עמדות פיקוד ומאחוריהן עמדות לכלי-הנשק המסייעים ואזורי תחזוקה.

הכנת הפיקוד למערכה • הקצונה הוכנה ללחימה באמצעות מערכת השתלמויות ענפה, שלקחו בה חלק נציגי כל החילות. בהשתלמויות דנו בשיטות של ניהוג גייסות במערכה הגנתית, בצורות-הסיוע האפשריות לכוחות הנמצאים במצוקה, בשיטות לשיתוף-פעולה בין החילות לבין חיל-האוויר בקרב הגנה ובהתקפות-נגד ובהפעלת גורמי מודיעין ושיטות להורמת מידע בשלבים השונים של הלחימה.

הכנה מורלית של הגייסות • הפיקוד והקצינים הפוליטיים ניהלו מערכת הסברה מרוכזת ביותר שבה קראו ללוחמים לחזק ולהגדיל את ההצלחות שהיו לצבא האדום בלחימה החורפית.

לשם כך קראו להגביר את הידע המקצועי המבצעי בכל התחומים, לחזק את המשמעת ואת הסדר ולשפר את הארגון. המפקדים נדרשו למאמץ עליון כדי להשתלט על המקצוע הצבאי, לשיפור ולפיתוח מתמידים של אומנות הקרב אצל כל חייל בנפרד ובמערכה משולבת. תפקיד חשוב בהכנה המורלית היה גם לעיתונות, שהוצאה על-ידי מפקדת החזית, על-ידי הארמיות ועל-ידי הדיביזיות.

סיכום שלב ההכנה

המערך הרוסי, שהוכן במשך חודשים בצורה יסודית ביותר לקראת המבחן הצפוי, מוכן להתמודדות. כוחות ענק ניצבים וממתנים בעמדות, בחפירות, במצדים ובשטחי-ריכוז לפתיחת המערכה על-ידי הגרמנים ולמהלך התוקפני הראשון שלהם. הגרמנים קבעו את יום 5 ביולי ליום ה"ע" לפתיחת המתקפה. חלפו כ-3 חודשים לאחר שהוצאה הנחיה מבצעית מס' 5 על-ידי המטכ"ל, שבה נקבעה התכנית

הבסיסית למבצע. התנאים שבהם המבצע היה אמור להתנהל השתנו ללא היכר לעומת אלה ששררו בעבר ושלפיהם תוכנן המבצע. התכנית הטקטית של הגרמנים נשארה ללא שינוי חרף חודשי ההשהיה. התכנית, מבחינה גיונית, היוותה כישלון — לא היה סיכוי קלוש ביותר להשיג הפתעה. התקווה היחידה היתה שהרוסים, שציפו חודשים למתקפה הגרמנית, איבדו מעירנותם וניתן יהיה ל"תפוס" אותם במצב של חוסר כוננות ודריכות.

למרות כל זאת המבצע לא היה חסר כל סיכוי: העוצמה של הארמיות התוקפות היתה מספקת לביצוע משימותיהן, הדיביזיות היו במצב מצוין — הן קיבלו כמויות רבות של טנקים חדשים; העוצמה האווירית הגיעה ל-2,500 מטוסים בקו ראשון.

כשבועיים לפני 5 ביולי, יום ה"ע", פתחו הגרמנים בהכנה אווירית. מטוסי הפצה פשטו על מרכזי-תעשייה רוסיים — במיוחד על בתי-חרושת ליצור טנקים ודלק — ובמקביל תקפו מסילות-ברזל, תחנות-רכבת ושדות-תעופה באיזור קורסק.

גם הרוסים פתחו, ימים אחדים לפני 5 ביולי, בהתקפת-אש מקדימה של ארטי-לריה ושל מטוסים על אזורים ריכוז וכינוס גרמניים, על יחידות ארטילריה, על עמדות פיקוד ועל שדות-תעופה.

למרות השיבושים שנגרמו לגרמנים מהאש המקדימה של הרוסים הם פתחו ב-5 ביולי, עם בוקר, במתקפה בשתי החזיתות. שני ציי האוויר, ה-4 וה-6, התרכזו בהפצצות ליצירת נתיבים לכוחות הפורצים דרך מערך ההגנה.

ועל מהלך ההתקפה הגרמנית ופעולות התגובה הרוסיות — במאמר הבא.